

UY XO'JALIKLARI DAROMADLARINI OSHIRISHDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALASI

Imomboyeva Oyminisa Munisovna

Xo'jaobod tuman politexnikumi biznes asoslari fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada uy xo'jaliklari daromadlarini oshirishda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalasi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: uy xo'jaliklari, oila, tadbirkorlik, bozor iqtisodiyoti, barqaror, moliyalashtirish, xonadon xo'jaligi, daromadlar.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос развития предпринимательской деятельности с целью увеличения доходов домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйства, семья, предпринимательство, рыночная экономика, устойчивый, финансирование, домохозяйство, доход.

Abstract: This article discusses the issue of developing entrepreneurial activity to increase household income.

Keywords: households, family, entrepreneurship, market economy, sustainable, financing, household, income.

Xonadon xo'jaligi - o'z iste'molini birgalikda qondirish yo'lida pul daromadlari va moddiy mablag'larini ixtiyoriy ravishda birlashtirgan, uy ro'zg'ori umumiy bo'lgan kishilar guruhi. Xonadon xo'jaligi oila asosida tashkil topadi. Biroq u oila a'zosi bo'lmagan kishilarni, chunonchi oilasi yo'qlarni, xonadonda

yashovchi xizmatchilar, enagalar, murabbiylar, uy o'qituvchilari va tarbiyachilarni ham o'z ichiga oladi. Bir o'zi mustaqil yashaydigan so'qqabosh (oilasiz) kishilar ham Xonadon xo'jaligini tashkil etadi. Xonadon xo'jaligining asosiy belgilari xonadon a'zolari byudjetining umumiyliigi (to'liq yoki qisman), ro'zgorining bir bo'lishi, doimiy birga yashashi va ovqatlanishi. Xonadon xo'jaligi xalqaro statistikada qabul qilingan muhim statistik birlik hisoblanadi.

Xonadon xo'jaligi turli mezonlarga qarab guruhlashtiriladi. Ijtimoiy-demografik mezoniga ko'ra — so'qqaboshlar xonadoni, bir oilali xonadon, ko'p oilali xonadon, oila a'zolaridan tashqari begonalarni ham birlashtiruvchi xonadonlarga; ijtimoiy ahvoli mezoniga ko'ra — ishchi, xizmatchi, dehqon, tadbirkor va pensionerlar xonadonlariga; daromadi miqdori mezoniga ko'ra — o'ta kambag'allar, kambag'allar, o'rta hollar, boylar va o'ta boylar xonadonlariga bo'linadi.

Xonadon xo'jaligi firmalarga bozor orqali turly resurslarni, chunonchi mehnat resurslari, moliya resurslari va kapital resurslarni yetkazib beradi, firmalardan esa tovar va xizmatlarni sotib oladi, davlat ko'rsatadigan ijtimoiy, ya'ni bepul xizmatlardan foydalanadi.

Xonadon xo'jaligi iqtisodiyotda soliq to'lash, iste'molchi bo'lish va jamg'arma hosil etishdek vazifalarni bajaradi. Bulardan asosiysi iste'molchi bo'lishdir. Xonadon ahli davlatga to'g'ri va efi soliqlarni to'laydi, bu esa byudjet uchun asosiy daromad manbai hisoblanadi. Ko'pchilik mamlakatlarda yaratilgan yalpi ichki mahsulotning yarmidan ko'pi Xonadon xo'jaligida iste'mol etiladi.

O'zbekistonda Xonadon xo'jaligi daromad manbalari mehnatdan va mol-mulkdan, tadbirkorlikdan olingan va davlat transfertlaridan, tomorqa daromadidan iborat. Bular amaliyotda ish haqi, foyda, foiz, dividend, ijara haqi, tomorqadan tushum, pensiya, nafaqa va stipendiya kabilardan iborat bo'ladi. Daromadlarning asosiy qismi iste'molga yo'naltiriladi. Biroq Xonadon xo'jaligi iste'molining bir qismi natural (moddiy) shaklga ega bo'ladi, ya'ni xonadonlar o'zi ishlab chiqargan

oziq-ovqat mahsulotlarini o'zlari iste'mol etadilar. Natural iste'mol ko'pincha dehqonlar va fermerlar xonadoniga xos bo'ladi. O'zbekiston xonadonlari natural iste'mol hissasining kattaligi bilan tavsiflanadi (20—25%). Xonadon xo'jaligi iste'molining hajmi uning topgan pul daromadiga, natural tushumlar miqdoriga, xonadondagi ishlovchilar (daromadiga ega bo'lganlar) va boqimandalar (qaramog'dagilar) soniga bog'liq.

Xonadonning iste'mol xarajatlari demografik tarkibdan tashqari uning daromad manbalariga, qaysi toifaga mansubligiga ham bogliq. Iste'molning miqdori va tarkibi jihatdan Xonadon xo'jaligi quyidagicha tartiblanadi: tadbirkorlar, xizmatchilar, ishchilar, dehqonlar va pensionerlar xonadonlari.

Xonadon xo'jaligi iste'molining tarkiban farqlanishi hududiy iqtisodiy salohiyatga qarab daromadlarning farqlanishi, kasbkor, yashash sharoiti va turmush tarzining har xil bo'lishga ham bogliq. Xonadon xo'jaligi iste'moli bozor hajmini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi, uning tovar bozoridagi talabi jami talabning 50—60% ni tashkil etadi. Iste'mol uchun Xonadon xo'jaligi xaridining ortib borishi iqtisodiyot uchun ijobiy holat hisoblanadi.

Xonadon xo'jaligining daromadi ulishi, iste'mol sarflaridan ortib qolgan taqdirda jamg'arma hosil bo'ladi. Shu sababli jamg'arish ko'pincha o'ziga to'q xonadonlarga xos. Xonadon xo'jaligi invenstitsiyasi moddiy va moliyaviy aktivlar hosil etishga yo'naltiriladi. Birinchi holda xonadon biznesda moddiy kapital hosil etiladi, ya'ni imoratlar quriladi yoki ijaraga olinadi, asbob-uskuna, turli ashyolar xarid qilinadi. Dehqon xonadonida bu mahsuldor hayvonlarni ko'paytirish, xo'jalik ob'yektlarini qurishga pul sarflashdan iborat bo'lib, noiste'mol tavsifidagi xarajatlarni yuzaga keltiradi.

Uy xo'jaligi tushunchasi birgalikda yashovchi, umumiy xo'jalik yurituvchi insonlarni qamrab oladi. Uy xo'jaligi qarindosh bo'lmagan, biroq uy xo'jalikligi budjetiga o'zining daromadlari, ulushini qo'shuvchi shaxslarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Misol tariqasida fermer xo'jaliklari a'zolari yoki birga yashovchi

uy xizmatkori. Uy xo'jaligi o'zining daromad manbaiga ega bo'lgan bir kishidan ham iborat bo'lishi mumkin. Uy xo'jaligi moliya munosabatlaridan tashqarida bo'lishi mumkin emas, u doimo uy xo'jaligi ichida, uy xo'jaligiga nisbatan uning tashqarisida bozor subyektlari bilan yuzaga keluvchi munosabatlarga kirishadi. Uy xo'jaligining ichki moliyasiga shunday munosabatlarni kiritish mumkin. Uy xo'jaliklari moliyasining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati uning funksiyalari orqali namoyon bo'ladi. Uy xo'jaliklari moliyasi quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1. Taqsimlash;
2. Tartibga solish;
3. Nazorat;
4. Investitsiya.

BMT tavsiya qilgan standartga ko'ra, uy-xo'jaligi bu – bir uyda birga yashayotgan, umumiy fondga o'z daromadlari va boyliklarini to'liq yoki qisman o'tkazayotgan, ayrim tovar va xizmatlarni birgalikda iste'mol qilayotgan kishilarning katta bo'lmagan guruhidir. Uy xo'jaliklari va ularning alohida a'zolari ishtirokida maqsadli fondlarni shakllantirish, taqsimlash va foydalanish jarayonida vujudga keladigan pul munosabati esa uy-xo'jalik moliyasi deyiladi. Ushbu tushunchani amerikalik iqtisodchi, Nobel mukofoti sovrindori Gari Bekergacha yaxshi o'rganilmagan. 1960 yillardan boshlab Bekerning faoliyati natijasida oila va uy-xo'jalik moliyasi tushunchasi mavzu sifatida o'rganila boshlandi. Beker uy xo'jaliklarini iste'mol va ishlab chiqarish birligi deb ta'rifladi. Uning fikriga ko'ra, uy xo'jaligi a'zolarida qancha kam bo'sh vaqti bo'lsa, uy xo'jaligining daromadi shunchalik yuqori bo'ladi. Uy xo'jaliklari tomonidan amalga oshiriladigan xarajatlari quyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi: shaxsiy iste'mol xarajatlari, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar, pul jamg'armalari va omonatlari. Uy xo'jaliklari xarajatlarini kelgusi tavsifi uchun ularni turkumlashning boshqacha variantidan foydalanish mumkin. Ular yuqoridagi ikkita mezonni umulashtirish

imkonini beradi. Bu variant uy xo'jaliklari budjetining xarajatlar qismini uchta asosiy bo'limga bo'lishni nazarda tutadi:

1. Majburiy to'lovlar.
2. Iste'mol xarajatlari.
3. Pul omonatlari.

Uy xo'jaligi daromadi- milliy daromadning ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan va iqtisodiyot a'zolarining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallangan qismidir. Bu daromadlar mehnat xarajatlarini qoplashi kerak, ya'ni odamlarning barcha jismoniy va aqliy harakatlari va ishlab chiqarish jarayoni. Uy xo'jaliklarining yalpi daromadi - pul daromadlari, oziq-ovqat mahsulotlarining natura shaklidagi tushumlari hamda davlat va korxonalar tomonidan natura shaklida beriladigan imtiyozlar, subsidiyalar, sovg'alar, to'plangan jamg'armalar bundan mustasno. Yalpi daromad ustunlik qiladi pul daromadlari, uy xo'jaligi o'z xarajatlarini qoplashi kerak bo'lgan pul miqdorini ifodalaydi. Pul daromadlari quyidagi manbalardan shakllanadi:

1) uy xo'jaligi a'zolarining mehnat shartnomalarini bajarish jarayonida olingan ish haqi, shuningdek mukofotlar, doimiy ish haqiga qo'shimchalar, ish beruvchilar tomonidan ijtimoiy-madaniy maqsadlar uchun to'lovlar: nafaqalar, transport xizmatlari uchun to'lovlar, vaucherlar va boshqalar;

2) tadbirkorlik faoliyatidan olingan foyda, dividendlar, qimmatli qog'ozlar va depozitlar bo'yicha foizlar, ijara haqi va boshqalar ko'rinishidagi daromadlar;

3) pensiyalar, nafaqalar va byudjetdan va byudjetdan tashqari ijtimoiy jamg'armalardan boshqa to'lovlarning davlat ijtimoiy to'vlovleri.

4) boshqa tushumlar sug'urta tovonlari, mulkni sotishdan olingan daromadlar va boshqalar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir xonadon ma'lum iqtisodiy resurslarga egalik qiladi. Ulardan samarali foydalanib, tirikchilik vositasi sifatida daromad keltiradi. Uy xo'jaliklarining daromadlari deganda ularning iqtisodiy faoliyati

natijalari tushuniladi. Ularning shakllanish manbai quyidagilar bo'lishi mumkin: ish haqi, tadbirkorlik faoliyatidan va yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromadlar, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotish, ishlab chiqarilgan mahsulotlar va xizmatlar, mulkiy daromadlar, davlat byudjetidan olinadigan ijtimoiy to'lovlar va boshqalar. Ular milliy ishlab chiqarishni ta'minlovchi resurslar yoki mehnat omili xizmatlaridan oldin ishlab chiqarish omillaridan olingan daromadlar. Uy xo'jaliklarining jamg'armalar darajasini belgilovchi muhim omil bu uning daromadlari hajmidir. Daromad qancha ko'p iste'mol qilinsa, shuncha kam qismi jamg'armalarga tushadi. Boshqa tomondan, agar iste'mol qilingan va jamg'arma o'rtasidagi nisbat o'zgarishsiz qolsa, jamg'arma darajasiga uy xo'jaligi olgan daromad miqdori ta'sir qiladi. Yuqorida aytilganlar bizga uy xo'jaliklarining ixtiyoriy daromadlari va iste'molga cheklov moyilligi jamg'armalar darajasiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Ular, o'z navbatida, uy xo'jaligi uchun ichki va tashqi sabablar guruhi bilan belgilanadi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak uy xo'jaliklari iqtisodiy faoliyatning asosiy sub'ektlaridan biri bo'mjlib, uning natijalari nafaqat alohida iqtisodiy birlikning, balki butun mamlakat aholisining farovonligini belgilaydi. Uy xo'jaliklari mamlakat yalpi ichki mahsulotini yaratishda faol ishtirok etmoqda. Uning o'sishi butun ijtimoiy-iqtisodiy tizimning dinamikasini ta'minlaydi. Uy xo'jaliklari mamlakat iqtisodiyotiga eng to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi, ammo shunga qaramay, bozor munosabatlarining boshqa sub'ektlarining ta'siri ham katta va shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Belozero S.A. «Uy xo'jaliklari daromadlari» iqtisodiy kategoriyasining mazmuni. Pulning jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy roli // Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari - Sankt-Peterburg, 2006. – 380 b.
2. Savitskaya G.V. Iqtisodiy faoliyat tahlili: Darslik. 3-nashr. - M.: INFRA-M, 2005.

3. Savitskaya G.V. Iqtisodiy faoliyat tahlili: Darslik. 3-nashr. - M.: INFRA-M, 2005.
4. Savchuk V.P. Korxonaning moliyaviy boshqaruvi. - M.: BINOM. Bilimlar laboratoriyasi, 2003.
5. Kaplan R. Uy xo'jaligi moliyasi: Rossiya moliya bozoriga ta'siri / Moliyaviy biznes, 2005 yil 3-son. - 63-73-betlar.
6. Zherebin. V.M., Romanov A.N. Uy xo'jaligi iqtisodiyoti. M .: Moliya, UNITI, 1998.
7. Livshits A.Ya. Bozor iqtisodiyotiga kirish: ma'ruzalar kursi. - M., 1991 yil.